

УДК 21.15.69

Я. В. Ювсечко
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного університету

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК ПОШИРЕННЯ СИНТЕТИЧНИХ НЕОРЕЛІГІЙ

Сучасне нестримне поширення неорелігійних течій і значна зацікавленість ними в суспільстві, а також складність і неоднозначність процесів, що відбуваються в цій сфері, роблять необхідним надати відповіді про причини та особливості цього процесу, а також з'ясувати характер сучасної релігійності загалом, що визначає **актуальність** дослідження, оскільки воно, окрім того, покликане запропонувати новий підхід до дослідження неорелігій як результату вияву постмодерністських тенденцій у релігійстворчому процесі, як відображення соціокультурної реальності тієї епохи, у якій має місце виникнення й поширення нового релігійного утворення, і, як наслідок, охарактеризувати вплив постмодерної парадигми на релігійстворчий процес, що вказує на наукову новизну статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми засвідчує, що питання новітніх релігій у контексті постмодерних трансформацій виокремлює у своїх працях досить незначна кількість дослідників, переважно в загальних рисах. Серед зарубіжних авторів певну увагу новітнім релігіям як наслідку вияву постмодерністських тенденцій приділяли російський учений Є. Балагушкін, датська дослідниця М. Варбург та англієць Дж. Чрайссідс. Необхідно відзначити й українських релігієзнавців: Н. Дудар, О. Горкушу, Л. Филипович і В. Єленського, котрі у своїх працях зазначають можливість такої постановки питання. Проте проблема взаємовідносин постмодернізму й релігії залишається на сьогодні ще досить слабо дослідженою, хоча вивчення цієї проблеми, виявлення позицій постмодерністської філософії стосовно релігії є вкрай важливими для адекватної характеристики духовної та культурної ситуації сучасної епохи, аналізу трансформацій у сучасному суспільстві. Аналіз взаємозв'язку постмодерністських тенденцій і процесу поширення новітньої релігійності на сьогодні відсутній у єдиному дослідженні, що дає підстави говорити про його явну необхідність, зважаючи на актуальність цієї проблеми для сучасного суспільства.

Отже, є очевидним, що проблема впливу постмодерністських тенденцій на релігію загалом надзвичайно слабо досліджена, а аналіз новітніх релігій як вияву зазначених тенденцій на сьогодні взагалі відсутній у єдиному дослідженні. Це дає ще одну підставу говорити про необхідність такого дослідження.

Метою статті є з'ясування спільних положень, що наявні як у догматиці та діяльності новітніх релігійних рухів, так і в засадничих принципах постмодерністського світогляду й філософії, що надасть можливість визначити синтетичні неорелігії як постмодерний феномен у релігійному процесі. Задля досягнення поставленої мети автор ставить перед собою такі **завдання**: проаналізувати причини та умови поширення неорелігій і показати їхній зв'язок із сучасною постмодерністською ситуацією, а також дослідити основні спільні риси новітніх синтетичних релігій і їхню відповідність постмодерністським принципам. **Об'єктом** дослідження є синтетичні новітні релігійні рухи, які ми розглядаємо через **предмет дослідження** – постмодерністські тенденції в релігійній сфері, що впливають на функціонування цього об'єкта.

Нині людство під впливом глобалізаційних перетворень досягло тієї стадії розвитку, в основі якої лежить повна взаємозалежність усіх людських груп, націй, куль-

тур і релігій. Релігії тепер вимушені існувати пліч-о-пліч, водночас оберігаючи власну ідентичність і шануючи ідеали й догми сусідів. Ці фактори якнайкраще сприяють поширенню з-поміж традиційних релігійних систем новітньої релігійності, природа якої завжди наповнена конкретним історичним змістом, оскільки в ній відображаються всі процеси (економічні, політичні, культурні), що постають із реалій сучасної епохи.

Ми пропонуємо розглядати постмодернізм як широке соціокультурне й світоглядне явище, оскільки в ньому наявні прагнення до переосмислення історичних форм філософії й мистецтва, подолання конфронтації в політиці та культурі, відродження потреби зрозуміти дійсність, проникнути в таємничий зміст існування людини у світі.

Загалом постмодернізм постає і як філософський напрям, і як сучасна епоха, виявом котрої є сучасна постмодерністська ситуація, і як тенденція, що впливає на безліч аспектів життя суспільства. У цьому самому ракурсі постмодернізм потрібно розглядати як сучасну світову тенденцію, яка своїми наслідками (секуляризацією та інформатизацією, кризою гуманізму й цінностей духовної культури, взаємопроникненням культур тощо) впливає й на релігійну сферу буття людини. Тобто, у свідомості людини утверджуються глобалізаційні цінності, завдяки чому твориться нова соціально-культурна реальність, для якої властиве плюралістичне співіснування релігійних систем і творення нових [6, с. 46].

Постмодерністська парадигма стала певною формою самоусвідомлення західної постіндустріальної цивілізації другої половини ХХ століття. Релігія, безперечно, також не змогла уникнути її впливу, що найперше виявилось у таких феноменах духовного життя, як неорелігії. Лідери нових релігійних рухів вчасно відчули перепади в суспільних настроях і вміло зреагували на них. Вони різко викривали недоліки цього «гріховного» світу, вдало рекламували себе як унікальних спасителів, проповідників вищої мудрості й моралі. Новітні релігії обіцяли спасіння кожному, безмежні можливості морального вдосконалення, самовираження та подолання безвихідності. Традиційні форми поклоніння абстрактному й віддаленому Богу, який обіцяє спасіння лише «колись», почали активно конкурувати із гарантіями порятунку та досягнення вищих станів людини вже тепер. Отже, особистість і її переживання постали як центр релігійного життя, посилювався й прагматичний відтінок віри. Це вже зовсім інша форма вияву ідентичності сучасного віруючого – важливо не те, що істинне, а те, що подобається.

Природа новітніх релігій складна та неоднозначна, вона завжди наповнена конкретним історичним змістом, на ній позначаються всі процеси (економічні, політичні, культурні), що відбуваються зараз у світі. Новітні релігії вдало поєднують з ідеєю надприродного філософські, правові, політичні, моральні й культуротворчі елементи. До релігійних учень долучаються наукові дані про природу, суспільство, людину з метою обґрунтування своїх положень. Особливість новітніх релігій і в тому, що вони прагнуть осмислити й інтерпретувати події сучасного суспільного життя, досягнення у сфері науки та техніки, виходячи з явищ і процесів дійсності.

Більшість дослідників акцентують увагу на тих чи інших конкретних виявах діяльності новітніх релігій, хоча,

на думку автора, усі ознаки неорухів є наслідком глобальних постмодерних процесів, до яких вони просто пристосовуються, корегуючи ті чи інші особливості свого вчення й культури, при цьому часом і самі стають каталізатором цих змін.

Неорелігії розвивають традиційну догматику історичних релігій, оскільки допускають новітні тлумачення загальноновизнаних віросповідних істин, синтезують різні релігійні традиції, прагнучи зняти міжцивілізаційне протистояння у світі. Крім того, вони трансформують сучасну свідомість людини, у результаті чого її релігійність стає плюралістичною, міжкультурною, прагматичною. У добу постмодерну виникають своєрідні релігійні варіанти, у яких здійснюється спроба «оновлення» християнської догматики відповідно до нагальних світоглядних запитів. Зокрема, це найбільше притаманно неопротестантським (харизматичним) рухам.

Найяскравішим результатом постмодерного неорелігієтворення, безсумнівно, є поява синтетичних неорелігій, у яких має місце поєднання елементів східних і західних традицій, давніх і сучасних культур, філософських, езотеричних і релігійних учень. Прикладом тому є такі релігійні новоутворення, як Віра Бахаї, Товариство ведичної культури, Церква уніфікації (об'єднання) Муна, Церква саєнтології.

Розвиток синтетичної (синкретичної) релігійності ґрунтується на основних постмодерних принципах – радикальній плюралістичності, еклектизмі, фрагментарності, епістемологічній невпевненості, підпорядкованості технократичним процесам тощо. Успіх світоглядної парадигми неорелігійних утворень пояснюється її узгодженістю із сучасними соціокультурними тенденціями та процесами, зокрема секуляризацією, масовою культурою, глобалізацією, науково-технічним прогресом, що разом можна означити як процеси постмодерних трансформацій [7, с. 32].

Проаналізувавши віровченню догматику таких неорелігійних синкретичних утворень, як Церква об'єднання, Віра Бахаї, Велике біле братство, Церква саєнтології й Церква Останнього Заповіту, ми можемо побачити, що багато догматичних аспектів є спільними або схожими в усіх цих течіях. У душі постмодерної епохи, що не терпить абсолютних, беззаперечних істин, а шукає правду в різноманітності («радикальна плюралістичність»), і Церква Муна [8, с. 20], і Бахаї [3, с. 70] указують на необхідність досягнення єдності всього людства, базуючись на визнанні всіх релігійних пророків та на їхній спільній ролі задля цієї єдності, щоправда, кожен саме себе бачить останнім із них. Водночас ці синтетичні неорелігії (а так само це притаманно й Великому білому братству) указують на необхідності поєднання релігії із наукою, що вже зближує їх із Церквою саєнтології, для якої наукові (часто власнотворені) знання є стрижневими у віровченні [9].

Також вихідним у всіх цих постмодерних неорелігійних утвореннях є принциповий індивідуально-особистісний аспект віри. За їхнім ученням, саме від власних здатностей і зусиль людини залежить не лише індивідуальне вдосконалення й спасіння, а й часто спасіння всього світу, чим творча роль віруючого – конкретної людини – майже абсолютизується. Тут ми маємо справу із догматами, які відповідають провідним постмодерновим установкам, зокрема в усіх цих теоретичних розробках поняття Бога фактично замінюється поняттям вищого ступеня розвитку людини.

На сьогодні людина сама прагне посісти місце посередника між Божественним і земним, стати межею природного та надприродного, творцем нової реальності. І постмодерністські неорелігії завжди готові допомогти їй у цьому. Сучасна постмодерна людина почуває себе самодостатньою [5, с. 68].

Тож основними емпіричними ознаками постмодерних трансформацій у релігійній сфері можна вважати такі: амбівалентний стан релігійної свідомості віруючого, що виявляється в еклектичному синтезі догматів різних віровчень (як власне неорелігійних, так і певних традиційних); втрата віруючим чіткої орієнтації стосовно мети свого духовного розвитку, а також соціальна індиферентність; періодична зміна віровчень і, відповідно, релігійних організацій або участь у діяльності одразу кількох рухів [2, с. 88].

Для новітнього віруючого релігія частково втратила свою роль морального імперативу: релігійні моральні приписи постають не як норми, що обов'язкові для дотримання, а як об'єкт бажання чи небажання вірних користуватись ними. Послідовник нової релігії відчуває суб'єктивне щастя від того, що він не слідує за традиційно пропагованими концептами, а єдиним критерієм його віри є задоволення й бажання [10, с. 19]. Сотеріологія досить часто розуміється як особистісна програма остаточної самореалізації особистості.

Окрім цього, новітні постмодерні віровчення характеризуються проголошенням своєї принципової відмінності від традиційної релігійної ідеології. Вони зорієнтовані на надприродне, на містифікацію віровчення, акцентують увагу на емоційно-психологічному боці культурно-обрядової практики. Іншими словами, вони просто спираються на те єдине, що об'єднує всі релігії, – на віру в надприродне. Підкреслюючи свою сакральну природу, новітні релігії намагаються цим продемонструвати свою відмінність від традиційної релігійності, яка подається як така, що вже не здатна показати шлях до Бога.

Відповідно, нові релігійні рухи відкрито заперечують чи значно принижують сакральність традиційних релігій, хоча й, слід визнати, із повагою ставляться до їхньої діяльності, незважаючи на негативне ставлення щодо себе традиційних церков. Це виявляється в проголошенні чи безособового надприродного начала, що характерно, наприклад, для неорієнталістських чи саєнтологічних течій, чи можливість прямого містичного зв'язку з Богом (офіційна християнська церква виключає таку можливість із компетенції мирян), що характерно для деяких неохристиянських рухів і саєнтології, оскільки Рон Хаббард узагалі намагався заперечити загальнохристиянську парадигму [9, с. 43].

Постмодерністські релігії часто не передбачають доказів або вірогідності свого вчення, воно просто зачарує, стимулює уяву й навіть розважає. Собі за мету синтетичні течії ставлять повернути цілісність і гармонійність людині, чого, як вони вважають, можна досягти шляхом безпосереднього долучення до джерела істини або ж маючи у використанні дієву методологію самовдосконалення та самозростання.

Як указує Дж. Вейз, постмодерністична думка часто буває нетерпима стосовно трансцендентних духовних вірувань, увага концентрується на тому, що відбувається «тут і зараз», на досягнутому. Людей тепер мало цікавлять небеса, вони хочуть бути здоровими й багатими зараз. Оскільки постмодерна людина орієнтована на силу, вона з більшим задоволенням відвідує сильні церкви, де обіцяють вирішення всіх проблем за допомогою чудес, а заодно й політичний вплив і нескінченний успіх у всьому [4, с. 219].

Характерною рисою впливу постмодерних процесів на новітні релігії є й наявність постійної модернізації, універсалізації та синкретизації як віровчення й культурної практики, так і форм діяльності останніх. При цьому підкреслюється, що триває процес перетворення у вищу релігійну віру, яка є всезагальною (універсальною) за змістом і формою, чим і обіцяє універсальний і вищий, «кінцевий» шлях спасіння. Новітні релігії у своїй діяль-

ності щодо заохочення традиційних віруючих спираються на глобальні об'єднувальні процеси, інтернаціоналізм і розвинені багатоканальні комунікації.

Зокрема, на цьому етапі їхня діяльність характеризується такими рисами:

1) активізація міжнародної місіонерської діяльності, міжнародних контактів. Нині будь-яка релігія може поширюватися за національні межі, це дає змогу навіть невеликим новим рухам включитися в процес закордонного прозелітизму, що призводить до небаченого раніше релігійного розвитку. Одним із наслідків цієї тенденції є створення мультинаціональних релігійних організацій, що зростає;

2) збільшення використання новітніми релігійними організаціями сучасних інформаційних технологій для поширення свого віровчення, зокрема видання повчальних і проповідницьких матеріалів на сучасних аудіо- та відеоносіях і використання мережі Інтернет: створення веб-сайтів, форумів релігійних організацій, створення Інтернет-церков;

3) спорідненість палітри нових релігійних рухів. Скрізь, де є нові релігії, чи то Церква об'єднання, Саї Баба, саєнтологія чи багато інших, їхні організації дуже часто подібні в усьому світі;

4) неосинкретизм новітніх релігійних рухів: комбінація окремих елементів різних релігійних течій. Явище синкретизму притаманне суспільствам, де співіснують різноманітні релігійні традиції. Але різниця між класичними формами синкретизму та неосинкретизмом полягає в тому, що в неосинкретизмі доктрини й ритуали поєднанні штучно, часто просто на основі досяжності інформації [1, с. 94].

Взаємовплив постмодерну та релігії також зумовлює суттєві зміни в діяльності наявних уже тривалий час новітніх релігійних інституцій, серед яких виокремимо такі:

– існування у формі мережі певних одноконфесійних церков, які у своїй сукупності формують метацеркву. Відбувається розмивання церковної організації як установленої Богом сакральної інституції, оскільки триває невпинний процес дроблення та диференціації новітніх релігій;

– в організації й проведенні богослужінь допускається повна свобода, зібрання часто проводяться не в сталих, а в довільних формовиявах;

– зміст проповідей переважно присвячується безпосереднім проблемам життя конкретної особи, а не постійним зверненням із проханнями до Бога. Новітні релігії часто відсторонюються від духовного спасіння вірних і зорієнтовуються на повсякденних проблемах суспільства;

– до спільнот залучаються також і ті, хто сповідує альтернативні релігійні догми в інших релігійних спільнотах.

Отже, постмодернізм як філософський напрям і суспільно-культурне явище ґрунтується на становленні єдиної планетарної свідомості, переосмисленні історичних форм філософії й мистецтва, подоланні конфронтації в політиці та культурі. Основними принципами постмодернізму є деконструкція; радикальна плюралістичність; релятивізм; еkleктизм; фрагментарність; епістемологічна невпевненість; безструктурність; безсистемність; розмитість і неконкретність будь-яких норм, понять і моральних цінностей; заохочення альтернативності.

Найвагомішим результатом постмодерних трансформацій у релігійному процесі є поява синтетичних неорелігій, у яких відбувається поєднання елементів східних і західних традицій, давніх та сучасних культур, філософських, езотеричних і релігійних учень. Поширенню й утвердженню ідей синкретичних неорелігій у суспільній свідомості як у світовому масштабі, так і в нашій країні сприяє доволі глибока їх укоріненість і співзвучність із настроями, очікуваннями й тенденціями, притаманними

сучасній постмодерній культурі, зокрема відкритістю, демократичністю, толерантністю, плюралізмом, а, з іншого боку, еkleктичністю, невизначеністю, фрагментарністю і прагматичністю.

Можемо підсумувати, що спільність сучасних новітніх релігій у тому, що вони прагнуть осмислити й інтерпретувати події суспільного життя відповідно до ситуації, що склалася на цей проміжок часу. Віровченнева догматика та діяльність синкретичних неорелігій відображає низку постмодерністичних принципів, а саме: заперечення абсолютних цінностей; недовіра до трансцендентного; перевага «динамічної зміни» перед «статичною істиною»; прага релігійного плюралізму – бажання того, щоб представники інших культур і релігій також знайшли порятунок; приниження авторитету Бога; атмосфера терпимості й толерантності до послідовників інших віросповідань. Вона також підкреслює динамічність Бога відповідно до запитів сучасної людини, що здатен швидко змінюватися й залучати до партнерства саму людину, яка тепер зважає передусім на власні бажання та потреби, на задоволення яких і спрямоване віровчення синтетичних неорелігій, що відображає ще один постмодерний принцип їхньої діяльності – людиноцентризм.

На сьогодні, коли вже підходить до завершення ера постмодерну, стає зрозумілим, що головне для нього – це подолання старого, аналіз деформації принципів розуміння людського життя, зміна сутності, якою керувався раніше гуманізм, пошук нових моральних регуляторів і їхнє нове обґрунтування. Подальші наукові дослідження, процеси пізнання людини, пошук та осягнення її перспектив і майбутнього вже будуть пов'язані із розробленням нового духовного синтезу, що знаходиться за межами протистояння раціоналізму й ірраціоналізму. Спираючись на ці знання, людство має здобути нові, різноманітніші форми самоствердження та беззаперечний доказ цінності власного буття. І навіть сучасний період криз, хаосу, переплетення різних архетипів культури не є перешкодою для розкриття нових людських можливостей, базу яких заклала доба постмодерну й синтетичні вірування як її відображення.

Література

1. Балагушкин Е.Г. Новые религии как социокультурный и идеологический феномен / Е.Г. Балагушкин // *Общественные науки и современность*. – 1996. – № 5. – С. 90–100.
2. Ваторопин А.С. Религиозный модернизм и постмодернизм / А.С. Ваторопин // *СОЦИС*. – 2001. – № 1. – С. 84–92.
3. Віра Багаї // *Релігійна панорама* / гол. ред. А. Колодний. – 2001. – № 6. – С. 68–76.
4. Вэйз Дж.Э. Времена постмодерна / Дж.Э. Вэйз. – М. : Фонд «Лютеранское наследие», 2002. – 240 с.
5. Горкуша О.В. Роль концепту Логос в загалнохристиянській парадигмі : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / О.В. Горкуша. – К., 2004. – 226 с.
6. Дудар Н.П. Релігійність в українському соціумі : детермінанти і характеристика сучасного стану : дис. ... канд. соц. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Н.П. Дудар. – К., 2002. – 264 с.
7. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И.П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 225 с.
8. Мун С.М. Учебник Мира во всем мире / С.М. Мун. – М. : Б.м., б.г. – 234 с.
9. Хаббард Р.Л. Саєнтологія : основи життя / Р.Л. Хаббард. – К. : New Era, 1999. – 246 с.
10. Християнство доби постмодерну : [колективна монографія] / ред. проф. А.М. Колодний. – К. : ІФ НАНУ, 2005. – 310 с.

Анотація

Ювсечко Я. В. Постмодерністські тенденції як базовий чинник поширення синтетичних неорелігій. – Стаття.

У статті синтетичні неорелігії досліджуються як продукт сучасного етапу розвитку суспільства, у якому панує постмодерністська парадигма. Проаналізовано догматику синтетичних неорелігій, форми їхньої діяльності й світогляд віруючих неорелігій. Зроблено висновок, що віровчення та культова практика синтетичних неорелігій є тотожними основним постмодерним принципам.

Ключові слова: постмодернізм, неорелігії, синтетичні релігії, еклектизм, глобалізація.

Аннотация

Ювсечко Я. В. Постмодернистские тенденции как базовый фактор распространения синтетических неорелигий. – Статья.

В статье синтетические неорелигии исследуются как продукт современного этапа развития общества, в кото-

ром преобладает постмодернистская парадигма. Проанализирована догматика синтетических неорелигий, формы их деятельности и мировоззрение верующих неорелигий. Сделаны выводы, что вероучение и культовая практика синтетических неорелигий отвечают основным постмодернистским принципам.

Ключевые слова: постмодернизм, неорелигии, синтетические религии, эклектизм, глобализация.

Summary

Yuvsechko Ya. V. Post-modern tendencies as a basic factor in the spread of new synthetic religions. – Article.

Article analyzes new religion movements as a product of the present stage of a society's progress, in which the postmodern paradigm dominates, on the example of synthetic religions. Author analysed the new religion's dogmatic and a world-viewing of their believers. The conclusion is that the dogmas and the activity of synthetic religions are identical to the basic post-modern's principles.

Key words: postmodernism, new religions, synthetic religions, eclecticism, globalization.